

POZNÁMKA K MERLEAU-PONTYHO TEXTU VNÍMÁNÍ DRUHÉHO A DIALOG

Ústředním tématem výše publikovaného textu je vztah k druhým.¹ Merleau-Ponty nicméně začíná velmi obecnou úvahou o řeči a v závěru se k ní opět vrací. Je to dáno skutečností, že jde o jednu kapitolu rukopisu knihy *Próza světa*, na níž Merleau-Ponty pracoval od konce 40. let a kterou v nedokončené podobě odložil na přelomu let 1951 a 1952.² Jednotlivým tématem této knihy je právě řeč, přesněji řečeno tvůrčí výraz. Slovy „tvůrčí“ či „zdařilý výraz“ Merleau-Ponty chápe takové vyjádření, které se neomezuje na zavedené užití jazykových prostředků, nýbrž je proměněno. Pro Merleau-Pontyho je přitom důležité, že změna se týká nejen způsobu, jímž mluvíme, ale i způsobu, jak zakoušíme: nový výraz otevře nové způsoby vnímání a myšlení. Merleau-Ponty zde – podobně jako již ve *Fenomenologii vnímání* – kontrastuje „řeč, jíž se mluví“ (la parole parlée) na jedné straně a „promlouvající řeč“ (la parole parlante) na straně druhé.³ Napříč kapitolami *Prózy světa* Merleau-Ponty zkoumá možnosti tvůrčího výrazu v oblasti poezie, literatury a malby, kontrastuje je s formalizovaným užitím jazyka v algoritmech a v závěru tematizuje vztah mezi tvůrčí malbou a dětskou kresbou.

Kapitola *Vnímání druhého a dialog* se od tématu řeči obrací k otázce, jaká představa o mezi-lidském setkávání je předpokladem filosofie řeči rozvíjené v knize *Próza světa*. U Merleau-Pontyho přitom nejde o jediný text k tématu intersubjektivity. Již dříve mu věnoval samostatnou kapitolu ve *Fenomenologii vnímání*,⁴ jednu promluvu v řadě rozhlasových přednášek v roce 1948⁵ a zhruba v době práce na *Próze světa* se na ně

¹ Viz M. Merleau-Ponty, *Vnímání druhého a dialog*, str. 125–137 v tomto čísle časopisu.

² Viz. C. Lefort, *Avertissement*, in: M. Merleau-Ponty, *La prose du monde*, Paris 2008, str. vi.

³ Viz např. M. Merleau-Ponty, *Fenomenologie vnímání*, přel. J. Čapek, Praha 2013, str. 249. V podobném smyslu M. Merleau-Ponty, *La prose du monde*, str. 17 (le langage parlé et le langage parlant).

⁴ Kap. Druhý a lidský svět, in: M. Merleau-Ponty, *Fenomenologie vnímání*, str. 419–441.

⁵ M. Merleau-Ponty, *Svět vnímání*, přel. K. Gajdošová, Praha 2008, V. předn. Člověk z vnějšího pohledu, str. 45–56.

opakovaně zaměřuje ve svých přednáškách na Sorbonně v letech 1949 až 1952.⁶ Analýza vztahu k druhému zaujímá ústřední místo také v textu *Filosof a jeho stín* z roku 1959⁷ a objeví se na důležitém místě i v posmrtně vydaném, nedokončeném díle *Viditelné a neviditelné*.⁸ Uvedená pojednání o problematice intersubjektivit jsou vnitřně těsně provázaná. Pro pojetí intersubjektivit, které v nich Merleau-Ponty rozvíjí, je určující přesvědčení, že prvotní a nepřekročitelnou zkušeností života s druhými je sdílení téhož světa.

Vezměme si například výraz bolesti ve tváři druhého člověka. Pro Merleau-Pontyho bolest nutně není privátní, nesdělitelná zkušenost, která se nikdy nemůže stát mou vlastní bolestí, nýbrž je naopak něčím, čemu mohu rozumět a skrze co se druhý otevírá mně i já jemu. Bolest je něčím, co máme společné, nakolik máme podobně uzpůsobená těla a podobně osvojené praktiky tělesného chování. Merleau-Ponty například upozorňuje na fenomény raného dětského transitivity, kdy dítě „na matce vyžaduje, aby je chlácholila kvůli bolestem, jimiž trpí ona“.⁹ Podobně i v dospělosti se opíráme o bezprostřední srozumitelnost pohybů či „gest“ druhých lidí. Ve výše publikovaném textu Merleau-Ponty uvádí příklad, kdy pozorujeme muže spícího na slunci, který se probouzí a natahuje ruku po klobouku. K tomuto příkladu přidává komentář: „V okamžiku, kdy se muž probouzí na slunci a napřahuje ruku po svém klobouku, se mezi sluncem, které mě pálí a nutí mě přimhouřit oči, a gestem, které odtamtud z dálky přináší úlevu mé únavě, mezi tamtím rozpáleným čelem a gestem ochrany, jehož se u mne dovolává, utvořilo pouto, aniž bych musel o něčem rozhodovat.“¹⁰ Takový popis vyzdvihuje sepětí mezi mnou a druhým, které je nezávislé na mé vůli a které se zakládá na tom, že určitý typ chování je pro nás typický či dokonce obecný.

Na některých místech se Merleau-Ponty záměrně přesouvá od popisu, jenž v uvedené situaci vidí vztah já – ty (a klade si otázku, zda a jak dobře se mohu vpravit do prožitků druhého), k popisu, jenž zde spatřuje nikoli dva oddělené lidi, nýbrž jeden jediný typ pohybu či zkušenosti,

⁶ Viz též, *Psychologie et pédagogie de l'enfant. Cours de Sorbonne 1949–1952*, Lagrasse 2001, např. str. 38–48 a 539–570.

⁷ Týž, *Filosof a jeho stín*, přel. J. Fulka, in: K. Novotný (vyd.), *Co je fenomén? Husserl a fenomenologie ve Francii*, Červený Kostelec – Praha 2010, str. 85–110.

⁸ Týž, *Viditelné a neviditelné*, přel. M. Petříček, Praha 2004, str. 143–145.

⁹ Týž, *Filosof a jeho stín*, str. 98. Podobné příklady viz také in: týž, *Fenomenologie vnímání*, str. 425; a týž, *Svět vnímání*, 51 n.

¹⁰ Viz str. 129–130 v tomto čísle časopisu.

který si nachází různé instance. V souvislosti s prožitkem žalu, který vidím na tváři druhého, Merleau-Ponty přímo praví: žal můj i žal druhého jsou „variance bytí ke světu“, které se mohou „vkládat jak do chování druhého... tak do mého vlastního chování“.¹¹ Podobná vyjádření vyvolávala u Merleau-Pontyho čtenářů podezření, že Merleau-Ponty ztrácí ze zřetele odlišnost konkrétních jedinců ve prospěch monismu ne-osobních, anonymních struktur, ve prospěch sdílení téže tělesnosti a kultury. Výstižné vyjádření těchto pochybností formuloval např. R. Barbaras, když pravil: „Merleau-Ponty má pravdu oproti Husserlovi a Sartrovi, když zdůrazňuje zkušenost harmonie spíše než zkušenost objektivace a konfliktu; ale zdá se, že tímto směrem zachází příliš daleko, když rozpouští harmonii v obecnosti, v níž se už nikdo s nikým nesetkává, protože nikdo už nerozpoznává sebe sama.“¹² O něco razantněji formuluje svou kritiku E. Lévinas, když u Merleau-Pontyho nachází „anti-humanistickou či ne-humanistickou tendenci vztahovat lidství k ontologii anonymního bytí“. Po této poznámce následuje rozhořčený výpad: „Tato tendence charakterizuje celou epochu, která ve svých úvahách o antropologii nedůvěřuje lidství. Čím více je určitá nauka lhotejná vůči osobním dramatům, tím lépe je obhajitelná.“¹³ Merleau-Ponty skutečně uznává, že nakolik se omezíme na tuto anonymní a obecnou vrstvu zkušenosti, nelze mluvit o setkávání s druhým. Poukaz na ni ovšem nechce považovat za vyčerpávající popis setkávání s druhými, pouze za upozornění na jednu z nezbytných složek takového setkávání. Sám ostatně uvádí, že „zde máme jen druhou živou bytost, ještě ne druhého člověka“,¹⁴ aby vzápětí sledoval ty rysy zkušenosti, díky nimž je naše zakoušení vždy výlučně naše vlastní, „solipsistické“. Nejedná se přitom o teoretický solipsismus, který by popíral existenci druhých, nýbrž o „žitý solipsismus“, který počítá s jejich existencí, aby se vůči ní vztahoval v komunikaci či uzavíral do osamění, o „solipsismus mnohých“.¹⁵

Co nového vnáší do těchto úvah zde vydávaný text *Vnímání druhého a dialog?* Přinejmenším dva postřehy. Zaprvé zřetelněji než jiné texty upozorňuje na skutečnost, že blízkost druhého, již zakouším při

---

¹¹ Týž, *Fenomenologie vnímání*, str. 430.

¹² R. Barbaras, *Vnímání. Esej o smyslově vnímatelném*, přel. J. Fulka, Praha 1998, str. 32.

¹³ E. Lévinas, *De l'intersubjectivité. Notes sur Merleau-Ponty*, in: týž, *Hors sujet*, Paris 1987, str. 149.

¹⁴ M. Merleau-Ponty, *Fenomenologie vnímání*, str. 427.

¹⁵ Tamt., str. 432 a 434.

sdílení téhož světa, není nutně harmonická. Pokud platí, že druhý není proti mně, ale „na okraji toho, co vidím a slyším, je na mé straně, po mém boku či za mnou“,¹⁶ nemusí být přítomnost druhého nutně zdrojem uklidnění a jistoty. Druhý je naopak absolutně nezávislý,¹⁷ aniž bych tuto nezávislost mohl uchopit v podobě tváře, která vystupuje přede mnou, či protivníka, který maří mé záměry. Zadruhé tento text líčí setkání s druhým jakožto *jiným* jako zkušenost, na jejímž počátku je ztráta orientace a jejímž výsledkem je stávání se jiným: „pokud je druhý skutečně druhým, musím být v jistém okamžiku překvapen a dezorientován. Musíme se setkávat již nikoli v tom, v čem jsme si podobní, ale také v tom, v čem se lišíme. To předpokládá jistou proměnu mne samého jakož i druhého.“¹⁸ V souladu s projektem knihy *Próza světa* jsou tyto souvztažné proměny popsány jako naše společná účast na tvůrčím, živém dění řeči, na dialogu. Tuto účast na „promlouvající řeči“ lze ze strany mluvčího zakoušet jako zápolení o výraz, jako snahu o nebanální promluvu, v níž se odehrává a skrze níž se uchovává soužití nás jakožto nezaměnitelných jedinců. Ze strany naslouchajícího se jeví jako zprvu nesrozumitelné a dezorientující vyjádření, které má moc „otevřít nás jinému smyslu“.¹⁹ Kapitola *Vnímání druhého a dialog* ukazuje, že Merleau-Ponty neakládá mezilidské vztahy ani na harmonii, v níž se vytrácejí rozdíly mezi jednotlivci, ani na anti-humanistické vizi, která nemá smysl pro osobní dramata, nýbrž na transformativních zkušenostech, které jsou bytostně řečové.

Jakub Čapek

---

¹⁶ Str. 127 v tomto čísle časopisu.

¹⁷ „Druhý existuje za námi stejně jako věci, jež nabývají absolutní nezávislost na okraji našeho vizuálního pole.“ Tamt., str. 131.

¹⁸ Tamt., str. 134.

¹⁹ Tamt., str. 135.